

ובחרת בחיים

בפרשתנו, כמעט בסיומה של התורה, מהדהד קולה של הבחירה הראשונה שהוצגה בפני אדם וחווה בעמדם בפני עץ הדעת ועץ החיים: "רָאָה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם - אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטֹּב וְאֶת הַמָּוֶת וְאֶת הָרָע" (ל, טו), ובהמשך: "הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ... וּבָחַרְתָּ בְּחַיִּים". 'בְּחַיִּים', דהיינו בעץ החיים האמיתי, שאינו אלא התורה: "עֵץ חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ" (משלי ג, יח). הבנה מופלאה, אלא שהמשמעות הפשוטה של המלים לא בטלה. הרגשה טבעית וטריוויאלית, הרצון לחיות, הופכת כאן מצווה: "וּבָחַרְתָּ בְּחַיִּים", ולא במוות.

הנחש

יש לי דרך ארץ לסיפורים שאנו מספרים לילדים. איך אמר רבי נחמן מברסלב? העולם חושב שהסיפורים באים להרדים. טעות! הם באים לעורר. הסיפורים מבטאים השקפת עולם שלא תמיד אנו מודעים לה. לדעתי, 'פינוקיו' מבטא השקפה מקראית, לעומתו 'עוץ לי גוץ לי' – השקפה אלילית. בהמשך מזמין אני אתכם להרהר ביחד בסיפור שהקסים רבים: הנסיך הקטן לאנטואן דה סנט אקזופרי. כאילו מגובה העיניים של ילד, מבקר הנסיך בכוכבים השונים ומבקר באירוניה דקה, את סגנונות החיים שהם מייצגים. הנסיך הקטן סולד מסגנונות חיים אלה וכאילו בסיסמה "וּבָחַרְתָּ בְּחַיִּים", קורא הוא אותנו לחיים אמיתיים יותר.

אולם, מסר נוסף מצוי ב'נסיך הקטן'. כבתיאור גן העדן, בספר בראשית, מופיע הנחש, המפתה והאויב, המייצג את המוות. הנסיך הקטן והטייס, הוא הסופר עצמו, נתקלים בנחש: "על הקרקע מול הנסיך הקטן היה אחד מהנחשים הצהובים שממיתים תוך שלושים שניות". הטייס מחטט בבהילות בכיסו כדי לשלוף את אקדחו, ולהרוג את הנחש. הנסיך הקטן התייחס אחרת לנחש. הוא שואל אותו: "יש לך ארס טוב? אתה בטוח שהוא לא יגרום לי סבל ממושך?" הנסיך בוחר במוות! הנחש הערום נהפך לריע העוזר לנסיך הקטן לחזור לכוכבית שלו, לעולמו, אליו ניתן להגיע רק דרך המוות (זאת גישה הקרובה לדעתי לתורה הגנוסטית בתולדות הדתות). הנסיך הקטן מתאבד בעזרת הנחש! מה אוסיף על כך? ברוך השם שיש בעיות בהבנת הנקרא, בין הורים וילדים גם יחד, מתוך כך מאבד הספר מהארסיות שבו. ואולי למרות הכל טיפות מרעל הנחש, משאירים רישומם על הקוראים? תקנו אותי אם אני טועה.

להיות או לא להיות

המונולוג הידוע ביותר בתולדות התיאטרון הוא ללא ספק: "להיות או לא להיות" במערכה השלישית של המלט, מחזהו הקלאסי של שקספיר. מונולוג זה (המובא כאן בתרגומו של שלונסקי) דן בהתאבדות:

להיות או לא להיות? הנה השאלה:
מה נעלה יותר - לשאת באורך-רוח
חיצו גורל אכזר, אבני מרגמותיו,
או אם חמוש לצאת מול ים הייסורים
למרוד, וקץ לשים להם? למות, לישון,
ולא יותר; ודעת: השינה הזאת
תשבית מכאוב-הלב ואלף הפגעים,
זה חלק כל בשר – הנהי התכלית
אליה יָסֵף אדם. למות, לישון;

ההלכה וההגות היהודית מתנגדות להתאבדות (מבלי להיכנס כאן לסוגיית קידוש השם, המורכבת והשנויה במחלוקת). הביטוי החזק להתנגדות זאת נמצא לדעתי במסכת אבות (ד, ה): "ואל יבטיחך יצרך שהשואל בית מנוס לך", וזאת בגלל "שעל כורחך אתה נוצר, ועל כורחך אתה חי, ועל כורחך אתה מת". על כורחך? ומה עם המאבד את עצמו לדעת? המשנה מוסיפה: "ועל כורחך אתה עתיד לתן דין וחשבון לפני מלך המלכים הקדוש ברוך הוא". כפשוטה מדברת הפיסקה על הפושעים שלא מפחדים מדיני אדם. אולם שומעים אנו ממנה מסר נוסף נגד אלה שבורחים ממצבם על ידי התאבדות. המוות אינו בית מנוס. חז"ל אומרים (ברכות נז ע"ב) "שינה אחד מששים למיתה". אנו היינו יכולים להמשיך דימוי זה ולהוסיף שבאותה שינה אנו עלולים לחלוש. אמנם כן, המתאבד מחפש את השינה שתעזור לו לברוח מהמציאות. אך מה טיבם של החלומות שנחלוש באותה שינה? בדימויים אלה משתמש המלט:

לישון! אולי לחלוש! הא, זו המכשלה.
מה חלומות נראה בתרדמת המוות,
אחרי שננער חבלי העולם הזה?

לכאורה יכול האדם להיפטר מעולם ייסורים זה "במחי פגיון אחד", ולישון. אך האמנם בטוח הוא שהוא לא יחלוש שם חלומות זוועה קשים יותר מייסוריו כאן. האמנם בטוחים אנו שבאותה "ארץ לא-נודעת, שמכל באיה, לא שב עוד הלך" (ואולי כן?) האמנם יש "בית מנוס". ואולי, כדברי המלט, כדאי בכל זאת לבחור "צרות שבעליל" בעולמנו אנו, מאשר מהעונשים על הבריחה מהעולם בטרם עת, עונשים "אשר לא נדען".

להמלט היה ברור כי החיים הם גיהנום. ורק האימה ממה שיבוא אחרי המוות מביאים אותנו לדבוק בחיים:

כי מי יישא את שוט הזמן ולעגו...
אם הוא במו ידיו יכול לפטור הכל
במחי פגיון אחד? מי זה ימשוך בעול,
גונח ממשא חיים לעייפה,
לולא אימת דבר-מה שאחרי-המוות.

המונולוג לא מנע מהמלט להרוג ולחזור להרוג. אך מה שיותר חשוב לענייננו. אופליה, שכה אהבה אותו, לא התרשמה מהמונולוג שלו, והתאבדה. היהדות נלחמת בהתאבדות, כי היא רואה בה לא רק בגידה בא-להים, אלא גם בגידה בעצמו, ופגיעה הרסנית במשפחתו לדורותיה ובכל היקרים לו. מנקודת מבט זאת כתב בנימין זאב הרצל בשנת 1896, את סיפורו "פונדק האנילין". בסיפור קוראים אנו על 'החוף האחרון', מפנה חד בנחל אחד, בו הזרם היה חזק ביותר. תיאורו של הרצל מזכיר לי את דברי דוסטויבסקי, המתאר בהתחלת 'האחים קרמזוב', מקום כל כך רומנטי שהיה חבל לא להתאבד בו. ואכן נשים רבות נכשפו בקסם הזה. בסיפורו של הרצל זהו 'מורה לפילוסופיה' ההולך ל'חוף האחרון' בו "נוהגים" להתאבד. בסמוך לחוף הוא פוגש בנין שלא הכיר, "פונדק האנילין" על שם בית חרושת כימית הפועלת בקרבת מקום. שם פוגש הפרופסור אדם, ה'דג אנשים' לפני ההתאבדות. "הדייג" לוקח את הפרופסור אל הפונדק ומבקש ממנו עוד לילה של חיים. ממילא "המים עוד יהיו כאן מחר בבוקר". כמו אצל פרימו לוי, הכימיה הופכת עבור הרצל אלגוריה של החיים האנושיים: "בתי החרושת לגאז נהגו בשעתו להשליך את העטרן, ואף לשלם בעד החרקתו של המשקע המבאיש. והנה נתגלתה שיטה... וראה: מן החומר המאוס מפיקים כיום דברים מועילים ויקרי ערך רבים". אחד מהם הוא האנילין (N_7H_6C) למי שלא מפחד מכימיה) המופק בבית החרושת. האנילין הוא בסיס חשוב לצבעים, "שאותם צבעים יפים, עליזים – מן העיטרן הזה מופקים הם, פורחים ועולים כביכול מתוכו". והדייג מוסיף: רוצה אתה להמית עצמך? טוב, טוב. איני בא ליעץ אותך לבל תעשה זאת. אני אך אומר: המתן עוד רגע ונסה נא לפעול בייאושך". הרוצה להתאבד רואה את חייו כעטרן מבאיש. הוא אינו מבין ש"הייאוש הוא חומר יקר, אפשר להפיק ממנו את הדברים הנפלאים ביותר". רבים הם "האישים הגדולים בהיסטוריה שעמדו פעם ליד החוף האחרון וחזרו". ייאושם נשא פרי, ודור לפני רונצווייג והיידגר, מוסיף הרצל טענה העומדת בוויכוח: "כי לעולם אין אתה מגביה בפילוסופיה יותר מאשר לאחר עמידה פנים אל פנים מול המוות".

רבי שמחה בונם מפרשיסחא אמר בידיש (קול מבשר ח"א, פרשת מצורע): "אמענטש דארף האבין צוויא קעשינעס": "צריך לאדם שיהיו לו שני כיסים. בכיס האחד 'בשבילי נברא העולם', בשני – 'ואנכי עפר ואפר'. אמנם, 'הרבה טועין ומשתמשין בהיפך ממה שצריכים להשתמש'. על כל פנים, במי הטוהרה מוכנס אפר של 'עץ אָרז וְאַזוב וְשָׁנִי

תוֹלַעַת" (במדבר יט, ו). האדם זקוק ל"ענווה ושפלות כאזוב ושני תולעת. ומאידך, צריכים גדלות כעץ ארז שלא ליפול בייאוש בעצת היצר", המיוצג בנחש. חבל, כל העתיד לפניכם, ואתם נכבשים על ידי הייאוש. הלוא בשבילכם נברא העולם. ואף המרגישים כפסולת העטרן, מסוגלים ליצור צבעים מרהיבים. "וּבְחֶרֶף בְּחַיִּים!"